

رسالة

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده هنر و معماری، گروه پژوهش هنر

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش: پژوهش هنر

عنوان:

بررسی زیباشناسانه خط شکسته

استاد راهنما:

آقای دکتر غلامعلی حاتم

استاد مشاور:

خانم دکتر ویدا نوروز برازجانی

دانشجو:

سید مهدی ابتهاج

بهار ۱۳۹۱

تقدیم بہ:

آنان کہ با عشق می رقصند تا زیبا بنویسند...

مشکرو قدر دانی:

باسپاس از آن که مرا آموخت تا بدانم که چگونه با نعم ...

باسمه تعالی

تعهدنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب سید مهدی ابتهاج دانشجوی کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر با شماره دانشجویی ۸۸۰۶۵۱۵۶۸۰۰ اعلام می‌نمایم که کلیه مطالب مندرج در این پایان نامه با عنوان: بررسی زیباشناسانه خط شکسته حاصل کار پژوهشی خود بوده و چنانچه دستاوردهای پژوهشی دیگران را مورد استفاده قرار داده باشم، طبق ضوابط و رویه‌های جاری، آن را ارجاع داده و در فهرست منابع و مآخذ ذکر نموده‌ام؛ علاوه بر آن تاکید می‌نمایم که این پایان نامه قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم‌سطح، پایین‌تر یا بالاتر ارائه نشده و چنانچه در هر زمان خلاف آن ثابت شود، بدین وسیله متعهد می‌شوم در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام بدون کوچک‌ترین اعتراض آن را بپذیرم.

تاریخ و امضاء

باسمه تعالی

در تاریخ:

دانشجوی کارشناسی ارشد آقای سید مهدی ابتهاج از پایان نامه خود دفاع نموده و با
نمره..... به حروف و با درجه.....مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱.....	فصل اول: کلیات طرح
۱-۱-۱-۱.....	بیان مسئله
۱-۲-۱-۱.....	هدف‌های تحقیق
۱-۳-۱-۱.....	اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن
۱-۴-۱-۱.....	سوالات
۱-۵-۱-۱.....	فرضیه‌ها
۱-۶-۱-۱.....	تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه‌های کلیدی
۱-۷-۱-۱.....	محدودیت‌ها و مشکلات تحقیق
۱-۸-۱-۱.....	سابقه موضوع تحقیق
۱-۹-۱-۱.....	روش تحقیق
۱-۱۰-۱-۱.....	جامعه آماری
۶.....	فصل دوم: پیدایش خط و اهمیت آن در جهان اسلام
۷.....	۱-۲-۱-۱ مقدمه
۸.....	۲-۲-۱-۱ پیدایی الفبا و خط
۱۴.....	۳-۲-۱-۱ ایرانیان خط را از کجا آموختند؟
۱۷.....	۴-۲-۱-۱ مراحل تحوّل و تطوّر خط
۱۸.....	۱-۴-۲-۱ «خط نقشی یا تصویری (Pictography)
۱۸.....	۲-۴-۲-۱ «خط نموداری یا علامتی (Ideography)

- ۱۹..... ۲-۴-۳- «خط آهنگی یا صوتی (Phonic)»
- ۱۹..... ۲-۴-۴- «خط الفبایی (Alphabetic)»
- ۲۲..... ۲-۵- خط در جهان اسلام
- ۲۷..... ۲-۶- وضعیت خط در اوایل ظهور اسلام
- ۲۸..... ۲-۷- خطوط بعد از اسلام
- ۲۸..... ۲-۷-۱- خط کوفی
- ۳۱..... ۲-۷-۲- خط محقق
- ۳۱..... ۲-۷-۳- خط ریحان
- ۳۲..... ۲-۷-۴- خط ثلث
- ۳۲..... ۲-۷-۵- خط نسخ
- ۳۳..... ۲-۷-۶- خط توقیع
- ۳۳..... ۲-۷-۷- خط رقاع
- ۳۳..... ۲-۷-۸- خط یا قلم غبار
- ۳۴..... ۲-۷-۹- خط تعلیق
- ۳۴..... ۲-۷-۱۰- خط نستعلیق
- ۳۵..... ۲-۷-۱۱- شکسته نستعلیق
- ۳۶..... فصل سوم: زیباشناسی خط شکسته
- ۳۷..... ۳-۱- زیبایی در خط
- ۴۳..... ۳-۲- تعریف خط
- ۴۳..... ۳-۳- شکسته در لغت نامه‌ها
- ۴۴..... ۳-۴- خوشنویسی شکسته

۴۶ شکسته نویسی	۳-۵-۵۰
۵۲ درویش عبدالمجید طالقانی	۳-۶-۵۲
۵۳ ویژگی های بصری در خوشنویسی	۳-۷-۵۳
۵۷ حروف	۳-۷-۱-۵۷
۶۴ سطر	۳-۷-۲-۶۴
۶۹ صفحه	۳-۷-۳-۶۹

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل و نتیجه گیری ۷۹

۸۰ تجزیه و تحلیل	۴-۱-۸۰
۸۶ نتیجه گیری	۴-۲-۸۶
۸۷ پیشنهادها	۴-۳-۸۷
۸۸ فهرست منابع	۴-۳-۸۸

فصل اوّل

کلیات طرح

۱-۱- بیان مسئله

بررسی ساختار هر اثر هنری، باعث دریافت معنا و مفهومی می‌شود که آن هنر می‌خواهد به مخاطب القا کند. خوشنویسی نیز هنری است که با بررسی مفاهیم بصری و زیباشناسانه آن می‌توان به گستره‌ای جذاب از اطلاعاتی مهم درباره انسان دست یافت.

از میان انواع هنرها که هر کدام باردار پیامی الهی و قدسی‌اند، خط شکسته به جهت نزدیکی رابطه‌اش با انسان، توانسته با نگارگری که خلاقیتی بی نظیر است، همپایه شده و با نمودار ساختن تصویر انسان، فرد را با آنچه دغدغه درونی اوست آشنا نماید. فرد می‌تواند با کسب ادراکاتی که به صورت نماد و رمز در ساختار ظاهری خط نهفته و بن مایه آن است، به مسائل وجودی خود اشراف پیدا کرده و با شناخت اصول و قواعد حاکم بر آن، هدف این نوع خط را دریابد.

انسان کاوشگر، همواره در کشاکش شناخت گمشده درون خود بوده و به هر سویی می‌جسته تا با دریافت پیام‌ها و آگاهی‌ها به آرامش دست یابد. پس از کاوش‌های ذهنی فراوان، بالاخره او دریافته که انسان مصداق کلمه است که خداوند با قلم صنع خویش بر پیکره هستی نگاهشته تا به بهترین صورتی نوشته آمده و رمز گشای «ن و القلم و مایسپرون» باشد. نونی که نماینده نویسنده‌ایست توانا و با قلم هوشمندی، نگارنده قوانین موجود در عالم هستی است. حال، «خط شکسته» به عنوان موضوع تحقیق در نظر گرفته شده تا با برون‌تابی رموز بسیار نهفته در خود که در واقع شرح حال تمامی آنانی است که از اصل خویش دورافتاده‌اند و از غربت و دوری ناله سر می‌دهند و می‌شکنند تا به وصل گرفتار آیند، در صورت ظاهری تصویری خود مورد بررسی قرار گیرد تا بتواند با کمیت صوری خود راهبرمان به سوی کمیتی باطنی باشد.

۱-۲- هدف‌های تحقیق

نمادها و تمامی آن چیزهایی که حاصل فرآیندهای ذهنی بشرند، به وجود آمده‌اند تا ما را به غایتی برسانند. این غایت، همان کمالی است که مقصود و مراد آفرینش بوده و انسان قادر است تا با کشف ادراکات ذهنی و فراذهنی خود که صورت نمادین به خود گرفته‌اند، به این تعالی و ارزشمندی دست یابد.

هدف از این تحقیق، بررسی زیبایی‌های بصری خط شکسته برای نشان دادن معنا در صورت این هنر است. این خط، علاوه بر ویژگی‌های بصری خود به دلیل بن مایه عرفانی و معرفتی‌اش، ارائه دهنده راهکارهایی برای انسان است تا بتواند با درک علایم و مفاهیم رمزگونه‌اش به شیوه‌های زندگی درست و آرامش واقعی دست یافته و به راز عالم هستی پی برد. هدف هنر عبور از ظاهر و رسیدن به باطن آن است.

۱-۳- اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن

هنر خوشنویسی به عنوان چشم‌نوازترین تجلیات فرهنگ اسلامی و ایرانی، به دلیل داشتن ماهیت ژرف نگری مخصوصی که به سمت و سوی معرفت دارد و در واقع به دلیل داشتن نگاهی معنوی، بهترین انگیزه را برای تفکر و تدبّر در زمینه چستی انسان ایجاد کرده و زمینه را برای فهم و درک بیشتر و نیز شناخت هرچه زیباتر از نوع انسان فراهم می‌سازد.

با توجه به شرایط حاکم بر جوامع که بر اثر سیر تمدن و پیشرفت تکنولوژی و فن آوری بر میزان خستگی‌ها و فرسودگی‌ها افزوده و فرد را از شناخت خویشتن خویش که هدف اصلی خلقت است، دور می‌سازد و زمان پرداختن به خود را از او دریغ می‌کند، شاید بیان مسائلی چند، هر چند به تکرار، راهی باشد برای وادار ساختن فرد به تفکر و تطابق او با اصولی که وی را به ساده زیستی و بی‌نیازی و متّصف شدن به زیبایی راهنما می‌شود. خط شکسته با دارابودن مفاهیمی درخور، برای نشان دادن راه کمال، تصویری است از مسیری که هر شخصی باید بپوید تا به توازن و تعادل در زندگی و نیز دانش زندگی بعدی دست یابد. سیر و سلوکی که بر دانایی بیفزاید و با تواناسازی فرد، او را به والایی برساند. به این دلیل، موضوع خودشناسی که در جوامع امروزی از اهمّ واجبات برای رهایی انسان‌هاست، با به تصویر درآمدن چنین موضوعاتی، راه را برای اندیشیدن بیشتر باز کرده و لزوم بهره‌وری از ارتباطات انسانی را مطرح می‌سازد.

۱-۴- سوالات

- پیدایش خط از کجا بوده است؟
- زیبایی و خط چه رابطه‌ای با هم و با آفرینش دارند؟
- دلیل ایجاد خط شکسته چه بوده است؟
- خط چگونه می‌تواند به درون انسان مرتبط باشد؟

۱-۵- فرضیه‌ها

- انسان از نشانه‌های خلقت است که بین او و خط، رابطه‌ای تنگاتنگ وجود دارد.
- عالم هستی زیباست؛ پس خالقش زیباست؛ خط زیبا نیز استادی توانا را در پس پرده نهان دارد.
- اجزاء خط شکسته با اتصال به هم می‌پیوندند، پس اتصال نقش اصلی را در ترکیب حروف دارد.
- خط مرتبط با درون انسان است، خالق خط شکسته نیز به دنبال شکستگی درون به این عرضه دست یافته است.

۱-۶- تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه‌های کلیدی

- خط: «نشانه‌هایی که واژه‌ها در یک زبان خاص با آنها نوشته می‌شوند» (انوری، ۱۳۸۱: ۲۷۷۴).
- هنر: «هر نوع فعالیتی غیر معطوف به سود مادی و مبتنی بر برداشت‌های شخصی از محیط و طبیعت با استفاده از نیروی تخیل و قواعد زیباشناختی» (همان، ۸۴۲۹).
- زیباشناسی: «دانش شناختن زیبایی و کارکرد آن در آثار هنری» (همان، ۳۹۲۴).
- خط شکسته: «از خطوط زیبا پس از خط نستعلیق شکسته که عبدالمجید درویش بنیان آن نهاد و معرف سماع است» (نگارنده).

۱-۷- محدودیت‌ها و مشکلات تحقیق

عدم دسترسی به اطلاعات کافی درباره‌ی زیباشناسی خط شکسته

۱-۸- سابقه موضوع تحقیق

منابع زیادی درباره خط و تحوّل آن موجود است، اما درباره خط شکسته منابع چندانی به نگارش در نیامده و اگر هست، در دسترس نیست. از جمله منابعی که در این باره حتی به اندک سخن گفته‌اند عبارتند از:

اطلس خط (۱۳۶۲) از فضائلی که از ابتدا تا انتهای کتاب به سیر تحوّل خط و توضیحاتی نیز درباره خط شکسته پرداخته است. تعلیم خط (۱۳۸۸) از شیرچی که در ابتدای اثر توضیحاتی درباره خط دارد، فصلنامه‌های هنر که طیّ مقالاتی به ارزشیابی درباره خط پرداخته‌اند و تمام کتاب‌هایی که به صورت منبع در انتهای پایان نامه درج گردیده، شامل اطلاعاتی درباره خط هستند که سعی شده از مطالب آن‌ها برای رساندن حقّ مطلب استفاده شود. اما اطلاعاتی که از زیباشناسی خط به طور کامل برخوردار باشد در دسترس نبوده است.

۱-۹- روش تحقیق

روش تحقیق، تحلیلی توصیفی بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای است.

۱-۱۰- جامعه آماری

کتاب‌ها، مقالات، فصلنامه‌ها، انجمن خوشنویسان ایران.

فصل دوّم

پیدایش خط و اهمیت آن در جهان اسلام

۲-۱ - مقدمه

نقش و ارزش خط در فرهنگ و هنر بشر برای ما روشن است. «به راه گزاف نرفته‌ایم اگر خط را مادر همه دانش‌ها و دانستنی‌های بشر بدانیم، زیرا اگر خط نبود که بتوان دانش‌ها و دانستنی‌ها را به وسیله آن نوشت و از دستبرد زمان نگاهداشت، گنج بزرگ دانش امروز بشر را گردباد مهیب زمان و رویدادهای گوناگون آن از میان برده بود. بدین‌سان پیدایش خط را باید یکی از بزرگترین رویدادهای تمدن بشر دانست. رویدادی که هرچه زمان بیشتر بر آن بگذرد، ارزش و اهمیت آن روشن‌تر می‌گردد. خطوط حاوی پیام‌های نهفته در خویشند تا همانند نمادها و رمزها یاریگر انسان در مسر تکامل خود باشند. در میان خطوط زیبایی که تاکنون پا به عرصه حیات نهاده اند، خط شکسته با ساختار زیبای خود مورد بحث است تا با بررسی روند شکل‌گیری و تحول آن، انسان شکسته و سردرگم حوادث روزگار به رقص موزون و تعادل وجود خویش دست یابد.

این تحقیق با عنوان بررسی زیباشناسانه خط شکسته خواهان بیان زیبایی‌های این خط و علت شکل‌گیری و روند تکاملی آن بوده تا به رابطه اش با انسان و حرکت او اشاره کند. در نتیجه خط نمودار انسانی است که در گذر زمان و درگیری با پیچیدگی‌های درونی اش می‌تواند با رسیدن به همفازی با کیهان به کمک رقصی که حاصل ارتباط او با موسیقی کیهانی است، به خویشتن خویش و یادگی و زیبایی درون دست یابد.

۲-۲- پیدایی الفبا و خط

اینکه الفبا چیست و چگونه ایجاد شده، خط چیست و پیدایی آن از کجا بوده، سئوالی است که یافتن جواب برای آن دشوار است؛ چراکه آنانی که در این مسیر گام نهاده‌اند تا بدانند منشاء پیدایش خط کجا و توسط چه کسی بوده، در نهایت به هیچ رسیده و عامل و موجد و زمان و مکان درستی برای آن پیدا نکرده‌اند. با توجه به اینکه این اصل قابل کتمان نیست که هر موجودی، ریشه در علتی دارد، ذهن کنجکاو و جست‌وجوگر بشر همواره در صدد این بوده تا بتواند منبع و مرجع درست و کاملی برای این مقوله پیدا کرده و در شناخت آن، مسیر درستی را بییماید.

توجه به آثار پیشینیان و نظر به خطوط موجود در جهان امروز و البته، خطوطی که سابقه ممتد تاریخی دارند، نشان می‌دهد که خط، یکباره و بدون مقدمه بروز نیافته و تلاش محققان و کاوشکنندگان بر آن بوده تا انسان، در جریان بررسی ریشه و منشاء الفباء و خط، جایگاه اولیّه‌ای برای آن قایل شده و آن را سرلوحه تمدن تاریخی بشر بداند؛ تا آن جا که به ناچار سر از سنگ‌نبشته‌ها، لوحه‌ها و آثار باستانی درمی‌آورد و باز همین آثارند که می‌توانند تا حدی راه را گشوده و تنگناهای مبهم تحقیق را به روشنی بیشتری ملحق سازند.

یافته‌های پژوهشگران می‌تواند ناشی از میزان دقت، کنجکاو و درایت آن‌ها بوده و نشان از تلاشی باشد که برای یافتن اصل ماجرا انجام می‌دهند. هر کس به فراخور دغدغه‌های ذهنی خود به دنبال راهکاری است که این راهکار را در کلّ عالم هستی و تجلیات آن به وضوح خواهد دید. از این‌رو کشف زیبایی‌هایی که از درون هنر می‌جوشد او را با زیبایی‌های عالم هستی آشنا می‌کند و در نهایت به آنجا می‌رساند که پشت هر اثر زیبایی وجودی زیبا نهفته است با قدرتی بی‌نظیر و هوشی بسیار والاتر از آنچه در اندیشه می‌آید و این توانمندی و هنر را در انسان به ودیعه نهاده تا به واسطه او خود را بشناساند.

«اختراع خط و تشکیل الفباء، نخستین گام بشر به سوی تمدن و مهم‌ترین پدیده انسانی و کلید هر دانش است. بی‌جهت نیست که دوران تاریخی را با پیدایش خط میزان کرده‌اند. دانش بشری تا حدودی

زیادی، پاسخ درستی به آن داده است، ولی هیچکس به طور قطع نمی‌داند که اولین خط و موجد و زمان ایجاد آن چه بوده است» (فضایلی، ۱۳۶۲: ۲۸).

علیقلی مقدم در مقاله «تاریخ خط حرفی در جهان و ایران»، در جریان یافته‌ها و توضیحات خویش، منبع و مرجع متقن و درستی برای پیدایش خط عنوان نمی‌دارد. در بخشی از متن او می‌خوانیم: «می‌گویند که هندوان، در آغاز هر کتابی مینویسند: درود بر آن کس باد که خط را اختراع کرد». ما نیز چنین ستایشی را به حق درخور آن کس می‌دانیم؛ چون، کلید هر دانشی خط است»، ولی باز نمی‌دانیم چه کسی و کجا» (اعتماد مقدم، ۱۳۴: ۱ و ۲).

اگر قرار باشد اطلاعات با تردید بیان شود یا ارجاع داده شود به آن کسی که اختراعش کرد و اگر و امایی در آن باشد، هرگز متوجه منشأ آن نخواهیم شد، چه اینکه خواسته‌ایم موضوعی را از سر خود باز کنیم و تنها به شرح ظواهر آن پردازیم، اما موضوع بر سر این است که هر ظاهری را باطنی است و هر واقعیتی از حقیقتی برخوردار است. حال، این حقیقت چیست؟ چرا به جای پیدا کردن نکات مبهم و آنچه باید به عنوان هدف اصلی مطرح شود به ذکر برخی مسایل سطحی بسنده می‌کنیم؟ مگر نه این است که خط کلید هر دانش است و دانش باید پاسخگوی نیاز بشر باشد تا به درستی دست یابد؟ پس چه می‌شود که ادامه نمی‌دهیم؟ این همه حرف و حدیث و این همه سرگردانی! این همه یافته و این همه تلاش دوباره! پس، بدین نتیجه می‌رسیم که یک جای کار می‌لنگد. یافته‌های ما توانسته خیلی از مسائل را بازگو کند، اما آنچنانکه باید راهکار نداشته است. تماماً در حد حرف و حدیث بوده و نتوانسته در ایجاد جهش برای تکان دادن درون فرد و داشتن یک تحول مفید باشد. این مشکل می‌طلبد تا در پی شناخت بیشتر برآییم.

راهگیری در کتاب خود می‌گوید: «اختراع خطنویسی، بی‌تردید از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین اختراعاتی است که از آغاز پیدایش تاریخ بشر تاکنون به دست بشر صورت گرفته، زیرا اگر خط به وجود نمی‌آمد و نگارش انجام نمی‌گرفت، میراث و آثار علمی پیشینیان حفظ نمی‌شد و افکار گذشتگان به آیندگان نمی‌رسید و بالتیجه تمدن بشر رو به کمال نمی‌رفت» (۱۳۶۱: ۱۷).

و یا بهار آورده: «یکی از موارد و یکی از ابداعات مهم و مفید بشر که خشت اولیه و بنای تمدن را تشکیل می‌دهد، وضع خط و الفباء و کتیبه‌نویسی، پس از وضع زبان و لغت است» (۱۳۷۵: ۸).

اینها نشان می‌دهد که بشر نیازهایی داشته که برای رفع آن نیازها و بیان خواسته‌های درونی خود به انجام برخی کارها اقدام کرده است. نخستین اشکال و تصاویر حک شده در غارها و روی تخته سنگ‌ها را باید، نخستین تلاش‌های انسان در جهت ایجاد ارتباط غیرزبانی و البته مکتوب دانست که بر اساس آمار، این تصاویر و اشکال یافته شده، حداقل به حدود بیست هزار سال پیش برمی‌گردند. صفحه‌های گلی به جای مانده از حدود ده هزار سال قبل نیز از تلاش‌های اولی بشر در حفظ مطالبی بر روی صفحات گلی و سنگی به عنوان گونه‌های نخستین آثار مکتوب شمرده می‌شوند، در صورتی که نوشته‌ها و خط‌هایی که اساس خط‌های الفبایی امروزی هستند به حدود سه هزار سال پیش برمی‌گردند. کاوش‌های صورت گرفته می‌خواهند قدمت پیدایش خط و مکتوبات را نشان دهند و هرچه به داخل متون سر می‌زنیم می‌بینیم سال‌ها تفاوت پیدا کرده و قدمت بیشتری را رقم می‌زند. باز این اطلاعات از وجود خط و پیدایی آن از زمانی نامعلوم حکایت می‌کند تا ببینیم بالاخره این اطلاعات ما را به کجا می‌رساند تا موفق به دریافت پیام شویم.

تصاویر درون غارها معمولاً برای ثبت وقایع به کار می‌رفتند. این تصاویر که شکل ثابتی نداشتند، عملاً دارای پیام زبانی نبودند، بلکه اهمیت هنری داشتند. تصاویر با هر نیتی که کشیده می‌شدند، بی‌تردید از زمینه‌سازان اثر مکتوب بودند. این روند ادامه یافته تا مطلوبی به دست آید و هر مطلوبی، مطلوبی بعدی را برای داشتن راهکاری مطلوب‌تر می‌طلبد.

با این حال، «نباید پنداشت که خط یکباره در گوشه‌ای از جهان از طرف یک یا چند تن به طور کامل اختراع شده و از آن جا به سایر جاها به ارمغان رفته است و یا هر قومی برای خود خطی کامل و زیبا ساخته، آن را به دیگران آموخته‌اند، بلکه باید دانست که اصل خط‌های عالم در نقش کردن پندار و تصوّر بشری با صورتی ساده و عاری از صنعت و کودکانه برخاسته است» (همان: ص ۱۶).

این دنیای کودکانه و این تصوّرات ساده با سیر تمدن و رسیدن به گستردگی و پیچیدگی، چهره

دیگری به خود گرفته، ایجاد سوال و معمّا کرده و انسان ساده دیروز را به هیولایی سردرگم تبدیل کرده است که با غرق شدن در پیچیدگی‌های وجود و درگیر شدن با مشکلات ذهنی فراوان در دسرساز شده است. بدین سبب، فرد در چارچوبی دست و پاگیر احاطه شده که به دلیل خستگی‌هایی که در این مسیر برایش ایجاد می‌شود نسبت به مبدأ و مقصدش به تهاول می‌رسد و از بودنش می‌هراسد و به عبارتی به کهولت ذهن، افسردگی و سردرگمی می‌رسد. دانستن این منشا، به وضوح از دقت در ریشه‌یابی خط یعنی «نقطه آغازین» به دست می‌آید که به مرور به آن پرداخته خواهد شد.

راهجیری از جمله کسانی است که علاوه بر اینکه تمام جهان را در ایجاد خط سهیم نمی‌داند و اذعان می‌دارد که اختراع خط در نقطه‌ای از زمین، آن هم با یک گام به وجود نیامده، زمان خاصی را نیز برای پیدایش آن معین نمی‌کند، بلکه اختراع آن را ابتدا به قومی نسبت می‌دهد که سپس توسط ملّتی دیگر اقتباس گردیده و پس از جرح و تعدیل و دگرگونی رو به کمال رفته است. از نظر او طبق تحقیق مورخان و خاورشناسان، مخترع خط «فنیقی‌ها» بوده‌اند و یونانیان و سایر اقوام از آنان اقتباس کرده‌اند.

قدر مسلم هر کدام از مورخین، محققین و شارحین این امر، مبدأ و مولد خط را سرزمین‌هایی دانسته‌اند که معیارهای باستان‌شناسانه و یافته‌هایی که از طریق الواح و سنگ‌نبشته‌ها و خرابه‌ها باشد، در صحت و سقم آن دخیل است اما، طبیعی است که مقوله‌ای به نام خط که امروزه در صور و اشکال مختلفی خودنمایی می‌کند و بیانگر مضمون و محتوای برون و درون انسان و عامل ارتباط جوامع و انتقال فرهنگ و اندیشه است، مسلماً خاستگاهی فراتر از زمان و مکانی و رای گفته‌ها و یافته‌های جوامع انسانی داشته و اگر بخواهیم از دیدی معناگرا بدان بنگریم، می‌بینیم خط ریشه در ماورا دارد.

چنانکه مطابق نظر راهجیری هم «خط، هدیه‌ای و تحفه‌ای آسمانی است که حتی به زعم ایرانیان باستان از طریق دیوان به فرد انتقال می‌یابد. چنانکه در اساطیر و متون باستانی ایران در روایات زرتشتی نیز آمده که ایرانیان قدیم، خط و طریقه نگارش را می‌دانستند» (۱۳۶۱: ۲۲). حال این دیوان چه‌اند خود